

UDK 821.163.42.09-93
(084.1)(091)821.163.42-93
75.056Kirin,V.

Sanja Lovrić Kralj

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska
sanja.lovric@ufzg.hr

Tea Dvorščak

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska
tea.dvorscak@gmail.com

Od vizualnoga identiteta do političkoga čina: povijest Kirinovih ilustracija *Priča iz davnine**

Izvorni znanstveni rad / original research paper

Primljeno / received 7. 4. 2017. Prihvaćeno / accepted 13. 10. 2017.

DOI: 10.21066/carcl.libri.2018-07(01).0004

Fokus je ovoga rada na suradnji dvoje umjetnika, Ivane Brlić-Mažuranić i Vladimira Kirina, u knjizi *Priče iz davnine*. Prikazuje se povijest knjige kao predmeta i interpretira se njezin kulturni i simbolički status od prvoga izdanja s Kirinovim ilustracijama 1924. do izdanja iz 2010. godine. Oslanjanjem na arhivsku građu rekonstruiraju se početci suradnje, kao i ostvarivanje izdanja koje će se svidjeti i Ivani Brlić-Mažuranić i publici, te stvaranje kulturne reprezentacije djela s imperativom ilustracija Vladimira Kirina. Knjiga opremljena Kirinovim ilustracijama prije Drugoga svjetskoga rata predstavljala je luksuznu i lijepo opremljenu knjigu, a nakon rata njezina se simbolička vrijednost promijenila. Društveno-političke, a potom i književne okolnosti promijenile su vizualnu reprezentaciju knjige: Kirinove ilustracije počele su padati u zaborav, a njihove povremene pojave predstavljaju nostalgični politički čin.

Glavne riječi: ilustracije, Vladimir Kirin, *Priče iz davnine*, Ivana Brlić-Mažuranić

Za uspjeh knjige nije dovoljan samo vrhunski tekst. Važni su ukupni paratekstualni elementi koji čine neku knjigu: peritekst kojim se knjiga predstavlja (vizualni izgled knjige, dimenzije, ilustracije, vrsta slova, biblioteka u koju je djelo uklopljeno, nakladnik koji je djelo objavio, predgovor, posveta...), ali je također važan i epitekst

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom BIBRICH (UIP-2014-09-9823).

(kompleksni sustav koji izgrađuju podrška književnih institucija, preporuke, prikazi, marketing, osobna korespondencija autora...) (usp. Genette 2001).

Želimir Mažuranić (1882. – 1941.), brat Ivane Brlić-Mažuranić,¹ koji je za svojega života potpomagao i organizirao većinu prijevoda *Priča iz davnine*, dobro je razumio važnost paratekstualnih elemenata za uspjeh knjige. Zbog referencije na poznate članove generacijski slavne obitelji Mažuranić, ime Ivane Brlić-Mažuranić kao peritekstualni element bilo je dovoljno jako da u sprezi s umjetnički vrijednim tekstom i epitekstualnom podrškom (pozitivnim kritikama proizašlima iz pera tadašnjih cijenjenih kritičara i spisatelja) učini djelo prepoznatljivim i čitateljima zanimljivim. Međutim, prevedeno na drugi jezik i plasirano u drugu kulturu, to se djelo ne može osloniti na iste paratekstualne odrednice. Zato je Želimiru Mažuraniću bilo posebno važno kojemu će nakladniku predati rukopis, koje će ilustracije popratiti tekst i tko će o djelu napisati kritiku. Iznosi to upravo u pismu Ivani Brlić-Mažuranić od 21. siječnja 1924.:²

[o]vdašnji ljudi „od zanata“ vele mi, da kod knjige, čiji autor u milieu-u, gdje se knjiga ima rasprodavati, još nije poznat, gledom na trgovački uspjeh knjige u prvom redu odlučuje oprema knjige, u drugom redu reklama i kritika, a tek u trećem redu dolazi sadržaj.

Svjestan je toga i autor ilustracija, Vladimir Kirin, kada 30. siječnja 1923. piše Želimiru Mažuraniću:

[...] jer oprema je najvažnija za izdanje. Sve te, na oko sitnice važne su kao npr. izabrati papir, odrediti format knjige kao i ilustracije, umetnuti na prava mjesta crne ili u boji slike, uskladiti slova sa ilustracijom – zaglavke vignete ---- itd pa onda naslovni list. Hoće li taj biti sa ili bez slike?

Izvori kojima smo se služili u rekonstrukciji života knjige na kojoj su od 1924. surađivali Ivana Brlić-Mažuranić i Vladimir Kirin uglavnom su dijelovi ostavština Ivane Brlić-Mažuranić, Želimira Mažuranića i Ivana Brlića koje se čuvaju u Arhivu obitelji Brlić u Slavonskome Brodu, Državnome arhivu u Zagrebu i arhivu Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Oslanjanje na dokumentarnu građu, tj. na izvorne zapise ljudi koji su bili neposredni svjedoci vremena, ali i sudionici zbivanja, pomoglo nam je u rekonstrukciji intimnih želja, vizije i nastojanja autorice Ivane Brlić-Mažuranić i njezina brata, u ovom slučaju poslovnoga partnera, Želimira Mažuranića, kao i utvrđivanju financijskih, poslovnih i komunikacijskih okolnosti stvaranja i daljnjega života knjige. U tim nastojanjima željeli, što je više moguće, približiti se življenoj kulturi (usp. Williams 2006) u kojoj se ocrtavaju pojedinačna iskustva, ambicije, bojazni i nadanja koje su pratile udruženo obiteljsko nastojanje ostvarivanja međunarodnoga uspjeha neospornoga remek-djela Ivane Brlić-Mažuranić. Pri tome smo, naravno, bili svjesni da je i ta arhivska građa već prošla jednu selekciju. Naime, tradicijom naviknuti na čuvanje obiteljskih

¹ Odvjetnik i mlađi brat Ivane Brlić-Mažuranić.

² Odvjetnička pisarnica Želimira Mažuranića (u daljnjem tekstu PŽM), kutija 156.

spisa i korespondencije, Ivana Brlić-Mažuranić i Želimir Mažuranić brižno su čuvali dokumentarne tragove svoje komunikacije i aktivnosti, međutim, u svoj toj dosljednosti uvijek je postojala svijest o javnosti i budućem čitatelju arhiva. Sami su autori dakle svjesno probirali građu jer su pohranjivali ona pisma i spise koje su smatrali bitnima³ i kojima su zapravo željeli stvoriti određenu sliku o sebi i pri tome utjecali na naše stvaranje slike o njima. U ovom istraživanju građa je također izabrana u skladu sa zadanom temom. Kao što kaže Helen Fairlie (2014: 22):

Nikakva povijest niti istraživanje kulture ne može biti ništa drugo doli selektivno. Proučavanje prošlih društava oslanja se na dokumentirane izvore koji su se sačuvali, kao i na različita tumačenja tih izvora. Postupak izbora počinje u samome razdoblju o kojemu je riječ i neprekidno traje dok generacije koje dolaze nasljeđuju, preslaguju i ponovno tumače tradiciju.

Kako bismo nadišli zapreke u interpretaciji koje su pred nas postavljali osobni arhivi, kad god je bilo moguće, oslanjali smo se na čvrste materijalne dokaze poput, primjerice, bibliografije (usp. Brešić 2014). Rad se fokusira na povijest knjige *Priče iz davnine* objavljene u zajedničkoj suradnji Ivane Brlić-Mažuranić i Vladimira Kirina od 1924., kada se pojavljuje prvo takvo izdanje, do 2010. godine. Cilj je opisati njezin nastanak i interpretirati njezin kulturni i simbolički status tijekom dugoga vremenskoga razdoblja.

***Priče iz davnine* i početci suradnje s Vladimirom Kirinom**

Djelo *Priče iz davnine* objavljeno je prvi put 1916. godine i odmah je popraćeno snažnom epitektualnom potporom. Na krilima pozitivnih kritika⁴ koje redom opjevavaju skladan odnos mitoloških izvora i autoričina umjetničkoga genija, takozvani književni univerzum Ivane Brlić-Mažuranić (Barac 1942) te poetski konstrukt drevnoga narodnoga pripovjedača, djelo je vrlo brzo prihvatila i publika te je prvo izdanje *Priča iz davnine* bilo ubrzo rasprodano. Stoga je već 1920. godine isti nakladnik, Matica hrvatska, objavio novo izdanje, ali bez ilustracija. Naime, Ivana Brlić-Mažuranić bila je nezadovoljna ilustracijama mladoga Petra Orlića, napravljenima za prvo izdanje. Nezadovoljstvo ilustracijama iskazano je u pismu Alfredu Jensenu u Stochkholm 10. svibnja 1917. godine:

[r]atna cenzura, nesmiljena i spram književnika, nedozvoljava dugih listova, stoga hoću još jedino da izpričam loše ilustracije knjige koje nimalo nisu u skladu sa mojim predodžbama. U ova teška doba „Matica“ je morala povjeriti ilustriranje posve mladom umjetniku kojemu je talenat neosporiv, on nije znao uskladiti svoje umijeće sa tekstom knjige te je tako obojim po mojem sudu slabo poslužio.⁵

³ Sasvim je sigurno da su se neka odviše privatna pisma spaljivala i da se u pojedinim situacijama izbjegavala pisana komunikacija, ali i ono što nam je bilo dostupno predstavlja puno više nego što saznajemo u brojnim drugim slučajevima.

⁴ O *Pričama iz davnine* pisali su odmah po izdavanju najpoznatiji tadašnji kritičari i književnici poput Ulderika Donadinija, Antuna Branka Šimića, Ljudevita Krajačića i Julija Kempfa.

⁵ Arhiv obitelji Brlić (u daljnjem tekstu AoB), kutija inv. br. 78, svežnjić 38.

Navedeni tijekom zbivanja zapravo je ponovljeni slučaj romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, kada je Ivana Brlić-Mažuranić, nezadovoljna ilustracijama Naste Šenoa-Roje u prvome izdanju iz 1913., objavila drugo izdanje 1922. godine tek s omotnom ilustracijom Vladimira Kirina (Majhut 2010). No, zahvaljujući upravo toj omotnoj ilustraciji, izrađenoj 1921. godine, Ivana Brlić-Mažuranić angažirala je Kirina za izradu novih ilustracija *Priča*.

Vladimir Kirin (1894. – 1963.) odrastao je u glazbeno obrazovanoj obitelji, otac mu je bio operetni pjevač i glumac Hrvatskoga zemaljskoga kazališta, a majka mu je također bila odlično glazbeno obrazovana (Rauter Plančić 2006). Kao dvadesetpetogodišnjak, nakon završetka grafike u Graditeljskoj školi, uputio se na usavršavanje u London pozivajući se na preporuku Ivana Meštrovića, a naslovljenu na Arthura Rackhama.⁶ Već 1922. godine objavio je prvu grafičku mapu s najupečatljivijim motivima Londona, Pariza, Amsterdama, Venecije i Firence, a iste godine preuzeo je posao ilustriranja *Priča iz davnine* uz koji je usporedno slikao vedute hrvatskih gradova – Zagreba, Splita, Trogira, Šibenika i Hvara (Rauter Plančić 2006). Nije sasvim jasno kako je došlo do suradnje s obitelji Brlić-Mažuranić, ali postoji mogućnost da je važnu ulogu imalo njegovo prijateljstvo sa sinom Ivane Brlić-Mažuranić, Ivom Brlićem.⁷ Te su okolnosti i Kirinovo iskustvo u Londonu svakako uvelike utjecali na njegov rad na ilustracijama, o čemu ponajbolje svjedoči stil koji je inspiriran radom njegova mentora Arthura Rackhama, što su kasnije uočili kritičari koji su se osvrnuli na englesko izdanje *Priča* s Kirinovim ilustracijama iz 1924. godine (usp. Narančić Kovač 2016), a isto je primijetila i Nasta Šenoa-Roje:

[i]lustracije V. Kirina sjećaju začudo na fine crteže Arthura Rackhama, no imaju svoj vlastiti, po svoj prilici hrvatski karakter.⁸

Na to se osvrnula i Ivana Brlić-Mažuranić:

Kirinove ilustracije dopale su se Nasti jako – no dakako da nalazi da je „podpuna imitacija“ nekog englezkog slikara koji je ilustrirao glasoviti „Rip Van Winkle“. Pače i onaj potpis u medaljonu je po tom uzoru. Imena se nije mogla sjetiti, ali to ilustrirano djelo ima (text Washington Irving).⁹

Englesko izdanje

Prihvativši posao ilustriranja *Priča iz davnine*, Vladimir Kirin marljivo je radio na ilustracijama tijekom listopada, studenoga i prosinca 1922. te siječnja 1923. godine. Ilustracije koje je načinio namijenjene su za pripremano englesko izdanje.

⁶ Arthur Rackham (1867. – 1939.) bio je britanski umjetnik poznat po ilustracijama klasične proze i dječje književnosti.

⁷ „Prijateljujući sa sinom Ivane Brlić-Mažuranić dolazi u kontakt s velikom spisateljicom. Kirinovo oduševljenje fantastičnom prozom, neizmjerena marljivost te vesela i gotova djetinja narav pridonijeli su tomu da spisateljica i slikar odmah nađu zajednički jezik i započinu suradnju“ (Rauter Plančić 2006: 14).

⁸ AoB, kutija inv. br. 92, svežnjak 11.

⁹ Pismo Ivane Brlić-Mažuranić Želimiru Mažuraniću od 29. svibnja 1924., PŽM, kutija 156.

Međunarodnu suradnju s Englezima pokrenuo je Želimir Mažuranić odradivši velik posao, ali i podnijevši financijski teret izdanja. U prvome svojem zajedničkom projektu našli su se pred velikim izazovom: kako pronaći izdavača i kako knjizi nepoznatoga autora osigurati put u svijet. Tekst je već prošao test hrvatske publike, ali je sada knjiga morala privući čitatelje druge kulture. Za to su dobro poslužile ilustracije inspirirane umjetnikom ciljne kulture, a koliko im je bilo stalo do njih dobro pokazuje i plaćeni iznos u odnosu na cijenu prijevoda.

Naime, Kirin je 30. studenoga 1922. potvrdio Mažuraniću primitak polovice dogovorenoga honorara od 20 000 kruna. Nadalje se iz pisma od 30. siječnja 1923. doznaje kako se Kirin želio uključiti i u neobavezne angažmane kako bi knjiga izašla u što boljoj opremi.¹⁰ U istome je pismu Kirin, drugi put, zatražio i povišenje honorara za 20 000 kruna, a za to bi napravio više od ugovorenoga. U pismu datiranome 8. veljače 1923.¹¹ potvrdio je Mažuraniću da je primio 5000 dinara te je napomenuo da očekuje isti iznos podijeljen u dva obroka – polovinu nakon što završi ilustracije, a drugu polovinu kada knjiga bude izdana. Prema tome, Kirin je, uz 20 000 kruna iz studenoga 1922., primio još 10 000 dinara što je sveukupno, ako kao vrijednost dinara uzmemo 4 krune, 60 000 kruna. Govoreći o financijskim aspektima izdanja, može se zaključiti da je Mažuranić odobrio zatraženo povišenje honorara i time dodatno povećao ukupni trošak luksuzno opremljenoga izdanja.¹² Nasuprot tomu, iz Mažuranićeva pisma upućenoga prevoditeljici Fanny Copeland 10. prosinca 1923., saznajemo da je prevoditeljčin honorar iznosio svega 3000 dinara, što je razmjerno 12 000 kruna. Kirin se, međutim, odužio velikim angažmanom, brigom i detaljnim uputama nakladniku za što kvalitetnije otiskivanje ilustracija.¹³

Ilustrirano i lijepo izdanje ubrzalo bi knjizi put do čitatelja pa je Ivana Brlić-Mažuranić pisala bratu kako bi radije da knjiga izađe s Kirinovim ilustracijama i njezinim natuknicama nego bez ilustracija:

[...] a onda bi želila i upravo uživala kad bi zbilja taj engleski tiskani prevod, dakako s ilustracijama, koje me puno više vesele nego same moje pripovijesti, držala u rukama.

¹⁰ „Pošto sam se mučio 4 mjeseca na tim ilustracijama, da ih šta bolje načinim zato mi je sada i stalo da bude knjiga dobro opremljena, jer oprema je najvažnija za izdanje. [...] Ako sporazumimo ja bi mogao ići koncem veljače u Njemačku, čija valuta je sada tako pala da bi mogli izdati knjigu za polovicu manje troškova, nego što bi ovdje stajalo.“ (AoB, kutija inv. br. 79, svežnjić 1).

¹¹ AoB, kutija inv. br. 79, svežnjić 1.

¹² U pismu od 15. ožujka 1924. Ivana Brlić-Mažuranić piše bratu Želimiru Mažuraniću s nelagodom zbog velikog troška: „Prema tome izaći će englesko ilustrovano izdanje rečenog mogeg djela, a nakanio si izdati i hrvatsko izdanje takodjer ilustrovano, a eventualno pokušati će se, da dodje od poljskog izdanja mogeg djela „Priče iz davnine“. Za provedbu cijeloga ovoga posla biti će potreban kapital od 150.000 – do 200.000 – Din, od kojeg si velik dio već utrošio. [...] Pripominje se, jasnoće radi, da su originali Kirinovi slika Tvoje vlasništvo.“ (AoB, kutija inv. br. 79, svežnjić 1).

¹³ Prilikom probnoga otiskivanja ilustracija Kirin je nakladniku Allenu & Unwinu u deset točaka pobrojio što želi da se na slikama promijeni. Promjene su većinom bile tehničke naravi poput: korištenje prejakih ili preslabih tonova, intenzitet boje zbog kojega dolazi do gubitka detalja, svjetlina tonova u očima likova te korištenje boja drugačijih od onih u njegovim originalnim crtežima. Naglašavajući kako su navedene izmjene u obostranome interesu za uspješnost knjige, Kirin je na kraju zamolio nakladnika da uvaži njegove primjedbe (AoB, kutija inv. br. 79, svežnjić 1).

Bog i bogma da bi se više veselila da izdaju samo ilustracije sa „natuknicama“ out of my tales – nego obratno: priče bez Kirina.¹⁴

Luksuzno izdanje namijenjeno stranomu tržištu donijelo je i nenadane troškove. Uz navedeni trošak ilustriranja i prevođenja kojim su, prema pismu Ivane Brlić-Mažuranić upućenome bratu 15. ožujka 1924., prešli predviđeni budžet izdanja, pojavili su se i dodatni troškovi. Troškovi su se gomilali od samoga početka nastajanja engleskoga izdanja kada se Želimir Mažuranić suočio s problemom pronalaska nakladnika. Nakon što je suradnju odbio nakladnik William Heinemann (pismo od 11. lipnja 1923.), Želimir Mažuranić angažirao je dr. F. Stafforda Clarka, londonskoga odvjetnika, kako bi mu pomogao. Boraveći u Londonu i neprestano se dopisujući s Mažuranićem, doktor Clark pronašao je nakladnika s kojim će obavljati sve izravne poslove, a Želimiru Mažuraniću pomogao je i financijski. Dakako, za rizik ulaganja u knjigu autorice nepoznate javnosti, dr. Clarku prema ugovoru pripada polovica postotka zarade Ivane Brlić-Mažuranić i Želimira Mažuranića. Zatim se iznos od 271 funte, odnosno otprilike 103 000 dinara, koji je uz otisak 1500 primjeraka knjige pokrивao troškove tiskanja dodatnih 10 000 setova ilustracija u boji,¹⁵ povećao za 10 000 dinara. Neočekivana svota od 10 000 dinara pojavila se zbog carinskih i prijevoznih troškova pri prijenosu ilustracija u Hrvatsku. Ivana Brlić-Mažuranić balansirala je u pismima između ushićenja zbog objavljivanja *Priča* na engleskome u sjajnome izdanju s Kirinovim ilustracijama (kako vidimo u pismu od 12. siječnja 1924.) i suzdržanosti te spremnosti na povlačenje zbog poslovne zahtjevnosti i financijskoga opterećenja koje sama nije mogla podnijeti. U konačnici, djelo je i objavljeno zahvaljujući poslovnim vezama, financijskoj podršci i velikom angažmanu Želimira Mažuranića.

Nakon zahtjevnoga i dugotrajnoga nastajanja engleskoga izdanja, Ivana Brlić-Mažuranić bila je oduševljena proizvodom. Bilo je to veliko postignuće nakon dugih i financijski iscrpljujućih poslova, opsežne korespondencije te triju nezadovoljavajućih otisaka ilustracija. Uspjeh je upotpunila i svijest da se takva vrata u svijet otvaraju tek rijetkima, često i ne za autorova života. Ivana Brlić-Mažuranić uživala je u tim trenucima zamišljajući tu divnu luksuznu knjigu na policama i predviđajući zanimanje koje bi ona ilustracijama trebala pobuditi. Sav ushit i nadanja opisala je svojem bratu, kojemu je najviše dugovala za postignut uspjeh, u pismu od 1. studenoga 1924.:

Dragi moj Željko!

Donesli su mi večeras sa kolodvora Tvoju pošiljku! Ja sam posve oduševljena i čini mi se, da je djelo podpunu master piece of its kind! Prekrasno! i neima ništa što bi bilo pogrešno ili neukusno ili nepoćudno. – Došao je moment, da Ti od sveg srca zahvalim za ideju, za provedbu, za uztrajnost i za novac – za sva pomagala kojima si izveo jednu stvar, koju bi inače samo moj pepeo bio možda doživio. Taj pa ko nebi [sic!] sigurno toliko zadovoljstva i radosti osjetio – pa neka Tebi i meni oprost, što sam ga pretekla i sjela u hram slave još u opravama, a ne u urni, kako je to običaj. – Kad ovako u noćnoj

¹⁴ Pismo Ivane Brlić-Mažuranić upućeno Želimiru Mažuraniću 12. siječnja 1924., PŽM, kutija 156.

¹⁵ Ti će se setovi od deset ilustracija kasnije iskoristiti za hrvatsko izdanje iz 1926. te za dansko i švedsko izdanje.

tišini pregledavam točno knjigu, onda mogu podpuno da se uživim u koju Miss Spring ili Mr. Gold – i vidim, da će njih knjiga absolutno i izvana i iz nutra [sic!] morati odma [sic!] zainteresirati! Ja naime, kad mi uspije da se podpuno pretvorim u Miss Spring, upravo na momente (n. pr. pred onom slikom vrane na krovu) stojim zabezeknuta – it is quite a puzzle kakove čarobne i neobične moraju biti te priče. [...] A na Kiplinga nezaforavi [sic!] – jer sad bi imao meteor da eksplodira nad selom Hrašćinom i da padne dva metra pred skromnim oračem, koji uz plug pjeva primitivnu i ganutljivu pjesmu golubinjeg naroda. Ja sam orač, Kipling je meteor koji mi pada do nogu.

Knjiga je, dakle, bila pred njima, spremna da zaživi punim životom i ponese autoricu putem slave, ali do toga je još bio dalek put. Kako bi knjizi osigurali što veći publicitet, zajedno s izdavačem, osigurali su četrdesetak prikaza po novinama (neki su od njih *Daily Telegraph*, *Westminster Gazette*, *Manchester Guardian*), a knjigu su poslali i najcjenjenijim autorima toga vremena, nobelovcu Rudyardu Kiplingu, švedskoj spisateljici, također nobelovki, Selmi Lagerlöf i Robertu Williamu Seton-Watsonu, britanskomu povjesničaru. Međutim, Kiplingov odgovor nije ispunio očekivanja Ivane Brlić-Mažuranić i Želimira Mažuranića. Naime, suzdržano i protokolarno pismo nažalost nije imalo dovoljno snage za poticanje većega zanimanja javnosti. Isječak iz Kiplingova pisma upućenoga Mažuraniću dana 29. listopada 1924. glasi:

[...] Čitam ih [*Priče*] s velikim zanimanjem i zbog sadržaja i zbog toga što me narodne priče svih zemalja izravno privlače. Znam koliko svaki prijevod izostavi ljepotu i vrijednost originala, ali vaš mi se čini sasvim u redu.¹⁶

Želimir je, za utjehu sestri, nastojao pronaći bar malu nadu da će se Kipling ponovno javiti kad pročita *Priče*:

Kako vidiš kolosalno ljubezno, ali još uvijek nije ono pravo kako bi ja želio imati. Uostalom čini mi se, da će iza ovoga pisma nakon što pročita sve, slijediti ili još jedno pismo ili kritika u javnosti od njega. Ovo drugo bilo bi dakako još bolje.¹⁷

Međutim, Kipling nikada nije napisao taj željeni ostatak pisma kojim bi „kao meteor osvjetlio skromnog hrvatskog orača“, ali autoričina želja da je Kipling javno podupre još je neko vrijeme ostala prisutna, kako se to vidi iz pisma upućenoga Želimiru Mažuraniću 26. rujna 1926.:¹⁸

Slično kao što je Dvorski htio pisati Fordu da Ford „odkupi“ Primorsku banku – imam i ja ideju za pusiranje [!] naših Croatian Tales. Ti si prije dvije godine, napisavši pismo prijatelju Rudyardu, rekao da ćeš mu za godinu dana opet pisati „ako on nebi [sic!] sam od sebe Tebi još jedanput pisao“. Nebi [sic!] li Ti i zbilja to pokušao učiniti? Pa da nekako starčeka naiskaš da o tim „marvellous master-pieces“ napiše u javnosti nešto? On valjda ima Nobela pa možda nebi [sic!] bio jadan da mu se kaže kud se smjera. To ćeš Ti kao svjetski psiholog bolje prosuditi.

¹⁶ „[...] I am reading it with interest both for its matter and because folk-tales of all lands appeal to me very directly. I know how much every translation miss of the beauty and significance of the original, but yours seems to me to hold well.“

¹⁷ Pismo Želimira Mažuranića Ivani Brlić-Mažuranić 3. studenoga 1924.

¹⁸ PŽM, kutija 156.

Bez obzira na to što nisu uspjeli doći do podrške Rudyarda Kiplinga kojoj su se nadali, to im nije pomutilo zadovoljstvo izgledom knjige. Knjiga je, naime, postala reprezentacijskim primjerkom kojim se djelo predstavljalo potencijalnim stranim nakladnicima, a ujedno i normativom svim ostalim izdanjima. Knjiga je zapravo dobila status modela za pojedina izdanja i prije nego što je otisnuta. Tako je Želimir Mažuranić u pregovorima za ćirilčno izdanje *Priča iz davnine* Milanu Ševiću obećao poslati knjigu kao primjer kako bi volio da knjiga izgleda. Pismo upućeno Ševiću datirano je 27. rujna 1924.,¹⁹ u vrijeme kada se s nakladnicima Allenom & Unwinom još pregovaralo o otiscima ilustracija.

Kvalitetu ćirilčnoga izdanja Želimir Mažuranić nastojao je osigurati zahtjevima za boljim papirom, tvrđim uvezom i na koncu uporabom Kirinovih ilustracija koje su otisnute u Londonu, a Milanu Ševiću nudio ih je po cijeni od jednoga švicarskoga franka po seriji (10 ilustracija u boji). Na koncu, zbog skupocće luksuznoga izdanja i Ševićeve vizije da knjigu izda u dječjoj ediciji u skromnijem izdanju, do ćirilčnoga izdanja nije došlo. Nakon toga još se jednom pokušalo potaknuti izdavanje *Priča iz davnine* na ćirilici, ovoga puta u izdanju Gece Kona (pismo od 24. veljače 1927.), no ni taj pokušaj nije uspio pa je izdanje na ćirilici objavljeno tek 1952.²⁰

Skupo englesko izdanje dugo nije vraćalo ulog. Naime, ugovorni sporazum bio je da se autorski tantijemi počinju isplaćivati nakon 500 prodanih primjeraka, a Želimir Mažuranić 10. srpnja 1926. godine žalio se da prema izvješću nakladnika Unwina još nije prodano ni tih prvih 500 primjeraka, a samo je u Hrvatsku prodano 150 komada. Iz navedenoga je očigledno kako strana publika knjigu nije prihvatila s onim oduševljenjem koje su očekivali, ali ono što svakako treba spomenuti jest da je upravo englesko izdanje omogućilo prijevode *Priča iz davnine* na švedski (1928.) i danski (1929.).

Korak k poboljšanju prodaje, a ujedno i proširenje granica ponude engleskoga izdanja bio je i nastanak američkoga izdanja. Naime, američki izdavač Stokes and Company otkupio je 1925. godine od nakladnika Allena & Unwina ukupno 600 primjeraka knjige. Primjerci su dodatno otisnuti²¹ jer je kupljena knjiga imala novu naslovnu stranicu s podacima o američkome izdavaču. U američkome je izdanju također izostavljena godina izdanja djela pa se danas po raznim inozemnim knjižničnim katalozima često pronalazi podatak da je djelo izdano 1922. što je nemoguće ne samo zbog spomenutih okolnosti nego i zato što su u knjizi objavljene i ilustracije nastale 1923. godine. Želimir Mažuranić uz pomoć svojih političkih kontakata činio je sve što se moglo da bi se Hrvatsku bratsku zajednicu (HBZ) u Americi zainteresiralo za to djelo kako bi oni informirali mrežu hrvatskih iseljenika o engleskome izdanju i eventualno distribuirali hrvatsko izdanje Matice hrvatske iz 1926. godine. Mažuranić se Ivanu

¹⁹ „Ja ću Vam već za 2–3 nedjelje priposlati jedan engleski primjerak ove knjige, pak ćete vidjeti, kako si ja zamišljam Vaše izdanje te knjige.“

²⁰ Izdavačko poduzeće Srbije Dječja knjiga izdalo je *Priče iz davnine* u nakladničkoj cjelini Mala biblioteka, bez priča „Kako je Potjeh tražio istinu“ i „Bratac Jaglenac i sестrica Rutvica“.

²¹ U pismu od 26. ožujka 1928. Želimir Mažuranić pisao je o ukupnoj nakladi od 2000 primjeraka.

Lupisu i Glavnomu prosvjetnomu odboru HBZ-a obratio pismom u dvama navratima, 1926. i 1927. godine, pozivajući se na sjajan uspjeh knjige u domovini, na lijepe ilustracije Vladimira Kirina i velik odjek knjige u kritici povodom engleskoga izdanja, koje je priložio pismima. Kontakt je pokušao uspostaviti i preko književnika Milana Marjanovića koji je u to vrijeme putovao u Ameriku i sa sobom nosio primjerak *Priča* na uvid, a usporedno je kontakt pokušavala uspostaviti i Ivana Brlić-Mažuranić koja je prema uputama Ante Biankinija, politički aktivnoga liječnika u Americi, također pisala Hrvatskoj bratskoj zajednici. Međutim, u arhivskoj ostavštini Ivane Brlić-Mažuranić i Želimira Mažuranića nisu sačuvani odgovori na poduzete aktivnosti, a usporedimo li dinamiku prodaje koju je naveo Ž. Mažuranić u pismu sestri od 26. ožujka 1928.,²² možemo govoriti o zapravo uspješnome plasmanu knjige na američkome području.

Treće hrvatsko izdanje

Zasebno otisnute serije ilustracija koje su Allen & Unwin tiskali trebalo je unovčiti pa se uz poticanje novih prijevoda organiziralo i treće hrvatsko izdanje po uzoru na englesko, formatom i prijelomom gotovo jednako. Do 1926. godine u Hrvatskoj je prodano ukupno 14 000 primjeraka *Priča iz davnine* – 8000 prvoga izdanja iz 1916. i 6000 drugoga izdanja iz 1920.²³ Međutim, autorica je u međuvremenu napisala dvije nove priče, naslovljene „Lutonjica Toporko i devet župančića“ i „Jagor“, koje je bilo potrebno dodatno ilustrirati. Kirin je prihvatio i taj posao u okviru već primljenoga honorara za englesko izdanje, vjerojatno s obzirom na povećanje iznosa honorara u odnosu na dogovoreni. Zbog toga je na koncu autorici i darovao originale (prema sjećanju umjetnikove kćeri, Maje Gluščević, u razgovoru s autoricama, 2017. godine). Za vrijeme nastajanja dodatnih ilustracija Ivana Brlić-Mažuranić upućivala je Kirina kako bi one mogle izgledati, a sugestije je slala u pismima Želimiru Mažuraniću, primjerice u ovom, datiranom 7. veljače 1925. godine:²⁴

Ne znam jesam li te umolila da spomeneš Kirinu u pogledu prvih dviju priča ovo: ja si predstavljam da se „Jagor“ odigrava u drevnoj Bosni, a „Zorko Bistozorki“ u isto tako drevnoj Kranjskoj. Možda će mu taj podatak kakogod poslužiti.

Kirin je uz izradu dodatnih ilustracija za dvije nove priče²⁵ vodio i poslove oko tiskanja novoga izdanja. Kao predsjednik Zaklade tiskare Narodnih novina tražio je

²² „Primio sam od Allena & Unwina obračun za godinu 1927. Iz toga obračuna vidim, da je Amerika ponovno kupila 100 komada Tvojega djela, dok je u Engleskoj prodano samo 27 komada. Ukupno je dakle do sada od 2000 egzemplara prodano 1380 komada, od toga 700 komada u Ameriku, a 680 komada u Englesku.“ PŽM, kutija 156.

²³ Želimir Mažuranić u pismu od 7. siječnja 1927. pisao je nakladniku Kurt Wolff-Verlag u München: „Die erste Auflage /cca 8.000 Exemplare/ ist rasch vergriffen worden und eine zweite Auflage in 6.000 Exemplaren erschien im Jahre 1920.- Aber auch diese Auflage ist bereits vergriffen, so dass die „Matica Hrvatska“ nunmehr eine dritte, sehr schöne, illustrierte Ausgabe des Werkes erscheinen liess.“ PŽM, kutija 156.

²⁴ PŽM, kutija 156.

²⁵ Kirin je na novonastalim ilustracijama nastavio isti model datiranja slika u dnu, tako da ilustracije za „Jagora“ i „Lutonjicu Toporka i devet župančića“ imaju naznaku 1926.

papir koji bi bio najbolji i najpovoljniji i birao je platneni uvez u nekoliko živih boja. Procijenio je da će tisak ipak biti jeftiniji u Zagrebu u Zemaljskoj tiskari nego u Beču, a vjerojatno je u Zagrebu imao i bolji uvid u otiske ilustracija. Naime, u tom trenutku imali su osigurane serije za deset ilustracija u boji, ali za naknadno napravljene ilustracije bilo je potrebno napraviti nove klišeje i otisnuti ih. Za crno-bijele ilustracije Kirin je predložio Mažuraniću da zamoli Allena & Unwina da im posude klišeje kako ih ne bi trebali ponovno izrađivati.

Prilikom rada na dvjema novim pričama Ivana Brlić-Mažuranić morala je u nekoliko navrata provesti određene izmjene i preinake, zatim je pripremila dodatak tumaču za dodatne dvije bajke i, kako vidimo iz pisma Želimiru od 29. rujna 1926., pomirila se s pravopisom koji u svojem pisanju nije prihvaćala te je odobrila korekturu, što nije uspjela povodom izmjena napravljenih u *Hlapiću* 1913. (vidi Majhut 2010):

Šaljem Ti korekturu. Već smo jedanput štampani u ovoj nakarnoj [sic!] ortografiji, pa neka bude i opet. Promjenila [sic!] sam samo „bokce“ (koji pretvaraju jednu ozbiljnu i milu riječ u neku vrst dummer Augusta!) pa sam metnula „jadnici“.

Tako je Matica hrvatska uoči Božića 1926. godine izdala treće hrvatsko izdanje *Priča iz davnine* u punoj opremi i s ilustracijama Vladimira Kirina. Izdanje je svojim luksuznim izgledom predstavljalo krasan božićni poklon, ali se time nije ograničilo na isključivo dječju publiku. Knjiga je, naime, predstavljala kompaktan i zaokružen produkt suradnje dvoje vrhunskih umjetnika.

Nova suradnja Ivane Brlić-Mažuranić i Vladimira Kirina započela je i prije nego što je treće Matičino izdanje *Priča iz davnine* objavljeno. Naime, Institut za socijalnu medicinu, prethodnik Škole narodnoga zdravlja, započeo je projekt izrade dječje slikovnice čija je svrha bila zdravstveno prosvjeđivanje. Riječ je o *Dječjoj čitanci o zdravlju*, objavljenoj 1927. u izdanju Higijenskoga zavoda sa Školom narodnoga zdravlja, promidžbenoj slikovnici koja je djeci trebala prenijeti osnovne poruke o higijeni i zaštiti od zaraznih bolesti. U tom projektu umjetnička je sloboda obaju autora bila ograničena potrebom izricanja jasnih i unaprijed određenih poruka koje su trebale doprijeti do široke čitateljske publike, ali ono što je u velikoj mjeri obilježilo konačni produkt bilo je zaobilazanje uobičajenoga redoslijeda umjetničkoga stvaralaštva. Naime, Vladimir Kirin prvo je načinio ilustracije pa je tek potom Ivana Brlić-Mažuranić, prema slikama i uputama, pisala stihove. To je dovelo do autoričina nezadovoljstva slikovnicom.²⁶ Zakočena unaprijed zacrtanim ciljem i poslovanjem promidžbenoga odjela Škole narodnoga zdravlja, autorica očito nije mogla ostvariti svoj puni umjetnički potencijal pa je ova suradnja ponajboljih umjetnika toga vremena rezultirala brzo zaboravljenim rezultatom.

²⁶ Pismo Ivane Brlić-Mažuranić ocu 30. travnja 1926.: „Trebali su najprije meni dati da napišem tekst, a onda da Kirin po mom tekstu ilustrira. Pozna se da je bilo obratno i da nije dječji specijalista dao temelj toj knjižici.“ AoB, kutija 103, sv. 1.

Priče putuju Europom

Englesko izdanje *Priča iz davnine* poslužilo je, kako je to ranije navedeno, kao posrednik za švedsko i dansko izdanje, ali je ujedno, kao važna referencija, otvorilo put djelu diljem Europe. Tako su, uz navedene, uslijedili cjeloviti prijevodi na češki, ruski, slovački, njemački i talijanski te prijevodi pojedinih bajki na francuski i ukrajinski, dok poljski prijevod nikada nije objavljen. U arhivu Odvjetničke pisarnice Želimira Mažuranića pronađena je još i prepiska povezana s objavljivanjem djela na bugarskome i nizozemskome, međutim do prijevoda najvjerojatnije nije došlo.

Što se poljskoga izdanja tiče, prijevod je načinila Wanda Żygulska-Pogonowska još 1924. Budući da je potraga za nakladnikom luksuznoga izdanja po uzoru na englesko ostala bez rezultata, prijevod je ostao neiskorišten. Međutim, početkom 1930. godine pojavila se nova potreba za poljskim prijevodom *Priča iz davnine* jer je Julije Benešić, tada kulturni ataše poslanstva Kraljevine Jugoslavije u Poljskoj, radi zbližavanja dviju kultura pokrenuo izdavanje nakladničke cjeline Jugoslavenska biblioteka (Biblioteka Jugosłowiańska). Iako je situacija bila idealna: prijevod je bio gotov, ilustracije spremne, a Ivana Brlić-Mažuranić odrekla se honorara, privatni odnosi između Julija Benešića i Jurja Pogonowskoga, činovnika Ministarstva vanjskih poslova Jugoslavije i prevoditeljčina supruga, onemogućit će objavljivanje djela. O tom doznajemo iz Mažuranićeva zapisa od 6. lipnja 1933. godine.²⁷ Kao opravdanje za izbacivanje *Priča iz davnine* iz izdavačkoga plana Jugoslavenske Biblioteke, Benešić je na koncu naveo da je djelo pisano arhaičnim jezikom i kao takvo bi prosječnomu poljskomu čitatelju moglo biti preteško (Gostomska 2016). Da je ipak došlo do barem djelomičnoga objavljivanja poljskoga prijevoda, pokazuje pismo Ivane Brlić-Mažuranić Želimiru Mažuraniću od 29. travnja 1934.: „Dobila sam 6 brojeva jako liepog lista ‘Ilustracja Polska’ sa mojim ‘Ribarom Palunkom’“. Međutim, riječ je o prijevodu Wiktora Bazieliha, koji je hrvatski bio naučio iz njemačkoga priručnika za samouke učenike hrvatskoga i srpskoga jezika i Filipovićeve njemačko-hrvatskoga rječnika (Gostomska 2016). Anita Gostomska (2016) prijevod ocjenjuje dobrim jer je prevoditeljjev entuzijazam nadomjestio nedostatak književnoga talenta. Bazieliha je bio u kontaktu s Benešićem, a prijevod *Palunka* objavio je uz dozvolu Ivane Brlić-Mažuranić, ali uz upozorenje o mogućem sukobu interesa s Pogonowskom.²⁸ Prijevod Wande Pogonowske nikada nije objavljen iako je autorica sredinom 1950-ih *Priče* prevela ponovno jer je stari prijevod bio izgorio u bombardiranju Varšave tijekom Drugoga svjetskoga rata (Gostomska 2016).

²⁷ „Čini se međjutim, da je odnos između Pogonowskoga i Benešića veoma loš, jer se smatraju međusobnim rivalima. Profesor Benešić bio je nekoliko puta kod mene i izrazio želju i odluku, da on izda ‘Priče iz davnine’, na poljskom jeziku. Pri tom je izjavio, da mu se prev od g. Pogonowskoga nipošto ne sviđa, jer daje pun najkrupnijih pogrešaka. Moje je lično uvjerenje, da je ta kritika svakako znatno pretjerana i da bi se mogao naći izlaz.“ PŽM, kutija 156.

²⁸ Brlić-Mažuranić, I. 1934. Rybak Palunko i jego żona. Przeł. W. Bazieliha. *Ilustracja Polska* (br. 5, str. 13; br. 6, str. 13; br. 7, str. 13; br. 8, str. 13–14; br. 9, str. 13–14; br. 10, str. 13–14).

Svim navedenim prijevodima zajedničko je da je poticaj za njih došao iz polazne kulture, tj. do prijevoda je došlo agitiranjem putem obiteljskih, prijateljskih i poslovnih veza obitelji Brlić i Mažuranić.²⁹ To, naravno, ne umanjuje vrijednost ni uspjeh djela nego više govori o institucionalnome i državnome odnosu prema vlastitim kulturnim dobrima i njihovoj reprezentaciji, tj. o prepuštanju njihove sudbine isključivo autorovu angažmanu i materijalnoj podršci (vidi Majhut i Lovrić Kralj 2016). Svakomu izdanju koje je izišlo u inozemstvu Želimir Mažuranić osiguravao je prikaze i oglase u novinama i časopisima kako bi se ciljna publika informirala o djelu i potaknula na kupnju knjige. Pritom mu materijalna dobit nije bila važna, važan je bio uspjeh knjige i prepoznatljivost autoričina imena. Rusko je izdanje možda najbolji primjer financijski neisplativa izdanja. Knjigu *Skazki davnjago vremena* preveo je Nikolaj I. Fedorov u suradnji s Ivom Brlićem, a prema pismu Ive Brlića Želimiru Mažuraniću od 10. kolovoza 1930. saznajemo da je Brlić u suradnji s generalom Ščigoljevim (ocem svoje bivše supruge) preveo „Ribara Palunka i njegovu ženu“ za što je Ščigoljevu isplaćeno 400 dinara. Sveukupni trošak toga izdanja, izdanoga u vlastitoj nakladi kapitalom Želimira Mažuranića, naravno, s ilustracijama Vladimira Kirina, iznosio je 69 195 dinara. Od naklade 1200 primjeraka, 200 je zadržao Želimir Mažuranić za promidžbene svrhe i kao nužne primjerke, a ostatak je dan Veljku Vasiću u komisijsku prodaju s napomenom da je knjigu potrebno distribuirati u sva veća mjesta tadašnje države te u inozemstvo, posebno u Berlin i Pariz. Očigledno je da se ciljnom publikom toga izdanja smatrala ruska emigracija, ali iz Vasićeva izvješća iz 1931. i otkazivanja ugovora o komisijskoj prodaji saznajemo da je u godini dana prodano tek dvadesetak primjeraka knjige.

Iz navedenoga je vidljivo da je iza cijeloga projekta *Priča iz davnine* stajao, poput motora, Želimir Mažuranić, koji je zajedno s Ivanom Brlić-Mažuranić vodio posebnu brigu o izgledu i kvaliteti pojedinih izdanja. Iz korespondencije se može iščitati da je Ivani Brlić-Mažuranić bilo posebno stalo da sva inozemna izdanja prate uzor luksuzna engleskoga izdanja. Nisu uspijevali to uvijek postići jer su, kako se pokazalo, nezaobilazni dio identiteta knjige bile ilustracije Vladimira Kirina koje nisu prihvatili svi izdavači. Naime, sasvim je sigurno da se na Kirinovim ilustracijama nije inzistiralo samo zbog postojećih otisnutih setova ilustracija koje je trebalo unovčiti, nego i iz važnijih razloga. Zaključujemo to na temelju Mažuranićeva pisma nakladniku engleskoga izdanja, Allenu & Unwinu, od 4. travnja 1930., u kojemu se informirao

²⁹ Jedina dva poticaja koja su došla iz ciljne kulture bili su upit francuskoga nakladnika Flammariona upućen Matici hrvatskoj za objavljivanje *Priča iz davnine*, ali do suradnje na kraju nije došlo, te upit Kolomana Geraldinija iz Slovačke od 4. prosinca 1939. koji je ciljano želio objaviti neko hrvatsko djelo pa ga je Ivan Esih uputio da se javi Želimiru Mažuraniću. Budući da su *Priče iz davnine*, kao „glavno djelo“ Ivane Brlić-Mažuranić (prema Želimiromovim riječima), već bile prevedene na slovački, Želimir Mažuranić predložio je da se prevede *Hlapci* ili *Knjiga omladini*. Zanimljivo je da su poticaji za objavljivanje hrvatske dječje književnosti na slovačkome jeziku dolazili iz tadašnjih političkih okolnosti (više vidi u Majhut i Lovrić Kralj 2016 i u Machata 2013), a ne iz književnih ili komercijalnih razloga. O slovačkim prijevodima *Priča* pisao je Radoslav Rušňák (2016).

o cijeni tiska novoga seta ilustracija za njemačko izdanje.³⁰ Kirinove su ilustracije, po autoričinu mišljenju, najbolje reprezentirale svijet prikazan u njezinim djelima. Nisu, međutim, svi nakladnici dijelili to mišljenje. Do razilaženja u stavovima došlo je zbog toga što su neki nakladnici *Priče iz davnine* vidjeli isključivo kao djelo dječje književnosti. Njihova procjena o neprimjerenosti tih ilustracija za djecu kao i prevelik trošak za dječju knjigu argumenti su koje su izložili i češki³¹ i potencijalni francuski nakladnik, a zbog financijskih razloga odustalo se i od ćirilicnoga izdanja. O stavu francuskoga nakladnika saznajemo iz pisma Darka Mažuranića, brata Ivane Brlić-Mažuranić, od 6. svibnja 1930., u kojem je izvijestio brata Želimira o razgovoru koji je u Parizu vodio s g. Faucherom iz izdavačke kuće Ernest Flammarion:

Slike Kirinove, kojima priznaje da mogu možda biti dobre, ne interesiraju ga osobito. – On kaže, da za Francusku [sic!] djecu treba manje komplikovane slike, nego li što su te – a izim toga se boji predložiti ovakovo luksuzno izdanje, kao što je Englezko, jer se tako skupe knjige u Francuskoj za djecu ne prodaju.–

Ivana Brlić-Mažuranić osim o izgledu knjige itekako se brinula i o kakvoći prijevoda. Uopće prvi učinjeni prijevodi bili su na engleski i njemački. Prvi je načinila autoričina kći Nada Ružić, a drugi je autoričin prijevod na njemački jezik. Ivana se tomu poslu prevođenja veselila jednako kao i stvaranju, ali bez obzira na njezinu želju i učinjen posao, prijevod na njemački na kraju je povjerila cijenjenoj profesorici, književnici i prevoditeljici Camilli Lucerna.³² O ushićenju zbog prevođenja Ivana je pisala bratu 4. siječnja 1922.:

Meni je naime jako puno do toga stalo, da me s toga posla ne svrgnete, da si dadete truda naći spretnog korektora, koji će mi korigirano natrag poslati, a ja (pošto učim lahko kao opica) brzo ću shvatiti što Švabo hoće, i vidjeti češ da će druga priča biti prevedena, kao da ju je sam Piefke prevadjao! Mene naime ovo prevadjanje neopisivo veseli – ciele se dan veselim, kako ću na večer metati glagole unapred na dno prazne stranice, a onda početi odozgor pisati izreku!

I od engleskoga prijevoda Nade Ružić također se odustalo, a na preporuku Roberta Williama Seton-Watsona od 12. veljače 1922. za prevoditeljicu je angažirana Fanny Susan Copeland, irsko-škotska jezikoslovka, tada lektorica na Sveučilištu u Ljubljani. Budući da je Ivana Brlić-Mažuranić čitala engleski jezik, mogla je učiniti korekturu prijevoda, što ju je u jednome trenutku (u pismu od 17. lipnja 1924. upućenome bratu

³⁰ U pismu od 15. travnja 1933. Mažuranić je predložio nakladniku Antonu Pustetu iz Salzburga da posudi već gotove klišee za deset ilustracija od Allena & Unwina iz Londona, a klišee za dvije dodatne ilustracije posudit će Matica hrvatska iz Zagreba. Iz kasnijih pisama doznajemo da je Pustet ipak izradio potrebne klišee za njemačko izdanje. PŽM, kutija 156.

³¹ Češko izdanje ilustrirao je Emanuel Frinta čije su se ilustracije na koncu Ivani Brlić-Mažuranić i svidjele, kako je napisala bratu Želimiru u pismu 20. veljače 1929.: „Slike, premda futurističke donekle, meni silno gode kao novum. Svakako nisu antipatične premda ne dostižu Kirinovih.“

³² Sa završetkom prijevoda, priče „Regoč“, „Šuma Striborova“ i „Jagor“ zasebno su objavljene u zagrebačkim dnevnim novinama *Morgenblatt* 1930. godine, dok je cijela zbirka priča na njemačkome jeziku prvi put izašla u Salzburgu 1933.

Želimiru)³³ dovelo do zaključka kako je nakon brojnih ponavljanja intervencija možda najbolje da odustane od nekih ispravaka:

Ne samo da sam već nekoliko puta „glasno i jasno“ obilježila pogreške u prevodu, nego sam ih i obrazložila, da se vidi da nije sekatura. No valjda nedolaze [sic!] ti moji izpravci u ruke onoga, koji ima dužnost i pravo da ih uvrsti. – Šaljem ti posle pregledavanja ovaj popis. – Prvih 11 izpravaka predala sam Ti na posebnoj listi; oni su, osim jednoga, svi uvaženi, dakle su očito dospjeli u druge ruke nego ovi ovdje, jer od ovih 37 uvažen je samo moj 1 i još 9 koji su bile štamparske pogreške /: opažene valjda po samom korektoru :/ i Tvoja 2, koja si valjda napose spomenuo („no harm done“ i „counting the stones“) – ostale 22 moje korekture nikako nisu uvažene. Ima ih koje već po 4. put korigiram (n. pr. da poslenici „nisu oni, koji „poslije“ rade – da „sirote“ nisu „poor girls“ nego naprosto „orphans“ muški i ženski – onda: da kad izleti Mrki Vuk na kraljevnu, nemogu [sic!] njeni vojnici kijačama ubiti Surog Orla, koji još nije ni doletio – da Rutvica nemože [sic!] biti „old folk“ etc.) Ja mislim da ovu borbu svedemo na minimum, pa sam Ti zato zabilježila na knjizi samo one najkrupnije – a o finesama nećemo si trti glave, kad je London tako daleko i time sve otešćano, a Englezi i onako dull.

Zabrinutost za sudbinu teksta javila se ponovno, i to u razmišljanjima o prijevodima na švedski i danski, koje sama autorica nije govorila, pa nije mogla provjeriti ciljne tekstove. Zabrinutost Ivane Brlić-Mažuranić o kvaliteti prijevoda vidljiva je u dijelu pisma od 20. studenoga 1929.:³⁴

Samo me upravo strava hvata, što je već u tim nepoznatim jezicima moglo postati od tih priča? Danac prevodi od Šveda, koji je preveo od Engleza, a već Englez misli da je „sunce se pomolilo“ istovjetno sa: „the sun sends his prayer to God“!

A da ju briga o tekstu posrednih prijevoda nije napuštala pokazuje njezin trud uložan u provjeru švedskoga prijevoda „Mira u duši“ koje pronalazimo u pismu Želimiru Mažuraniću od 17. siječnja 1930.:³⁵

Držim, da si primio od Miholičke švedske prijevode. Meni je sada poslala posljednji članak „Mir u duši“. Dala sam si truda pa sam čitavi taj švedski prijevod od riječi do riječi savnila sa hrvatskim originalom. Dakako da se na taj način sasvim točno može razumjeti švedski prijevod i da se može vidjeti u koliko je točan a ukoliko nije. Došla sam tim putem do dosta poraznih rezultata. Ako i nisam „ulovila“ velike pogriješke ili besmislice, to ipak vidim da su pojedine fraze oslabljene ispuštanjem pridjeva ili nabiranja istih, a da ima pače posve ispuštenih rečenica. Moram Ti priznati, kolikogod vjerujem da knjige imadu zaista svoju sudbinu, neovisnu od naših napora, – moram Ti priznati, da me je ipak ta konstatacija netočnosti dosta nemilo dirnula radi „Priča iz davnine“.

I nakon autoričine smrti obitelj održava *Priče na životu*

Godine 1937. Ivana Brlić-Mažuranić izdala je svoje posljednje djelo, roman *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata*, koji je izišao s ilustracijama autoričina nećaka Vladimira

³³ PŽM, kutija 156.

³⁴ PŽM, kutija 156.

³⁵ PŽM, kutija 158.

Mažuranića (sin Božidara Darka Mažuranića, Ivanina brata) u izdanju Dvorske knjižare Vasić (Vasić i Horvat). Godinu kasnije, 1938., umrla je Ivana Brlić-Mažuranić, a daljnju brigu o njezinim djelima preuzeo je Želimir Mažuranić. U listopadu 1939. Želimir Mažuranić pokrenuo je pitanje prijevoda *Priča iz davnine* na talijanski jezik i javio se Umberto Urbaniju, poznavatelju hrvatske kulture i književnosti i autoru članka „La prima accademica jugoslava: Giovanna Brlic-Mazuranic“, obavljenoga godinu ranije u časopisu *L'Europa Orientale*, s molbom da pregleda prijevod „Potjeha“ koji je načinio (u pismu neimenovan) nadareni prevoditelj španjolskoga podrijetla. Urbaniju se očito prijevod nije svidio jer se sam prihvatio toga posla. I u slučaju talijanskoga izdanja kao imperativ se nametnulo izdanje s Kirinovim ilustracijama čak i kada je izdavač Garzanti prigovorio da formatom knjiga ne odgovara njegovim izdanjima. Na koncu je nastao problem s otiskivanjem Kirinovih ilustracija. Naime, bilo je potrebno napraviti klišeje za otiskivanje ilustracija ili ih posuditi/otkupiti od izdavača koji su ih izradili za potrebe prethodnih izdanja. Budući da se usporedno pripremalo novo hrvatsko izdanje u Knjižari Radoslava Horvata, Mažuranić je odlučio kupiti klišeje. Obratio se stoga engleskomu izdavaču Allenu & Unwinu koji je posjedovao klišeje za deset ilustracija u boji i njemačkomu izdavaču Antonu Pustetu. Prema ponudi iz Londona, klišeji bi koštali 4550 dinara,³⁶ a Želimir se naposljetku odlučio za Pustetovu ponudu od 150 maraka,³⁷ čemu treba dodati još tisuću dinara troškova poštarine i carine.³⁸ Klišeji su stigli sa zakašnjenjem od nekoliko mjeseci zbog problema na pošti. Želimir Mažuranić nije doživio talijansko izdanje, a ono je na kraju objavljeno tek 1957. godine u Urbanijevu prijevodu (šest bajki) i s ilustracijama talijanskih slikara Davida Baffettija i Carla Gallenija.³⁹ Unatoč tome što je Urbani još 1954. od izdavača tražio da izdanje bude popraćeno Kirinovim ilustracijama, prema odgovoru Ive Brlića izdavaču Marzoccou, obitelj nije posjedovala klišeje Kirinovih slika u boji koje je Želimir Mažuranić kupio od Pusteta već samo klišeje za crno-bijele ilustracije od kojih se na kraju odustalo (Fava 2016b: 392).

Nakon smrti Želimira Mažuranića brigu o djelima i arhivu Ivane Brlić-Mažuranić u potpunosti je preuzeo njezin sin, Ivan Brlić.⁴⁰ On je završio poslove oko izdanja *Priča iz davnine* u Knjižari Radoslava Horvata koje je zamislio kao svojevrsno objavljivanje sabranih djela Ivane Brlić-Mažuranić s obzirom na to da su do tada u nakladničkoj cjelini Ilustrovana omladinska biblioteka izišla djela *Jaša Dalmatin*, *potkralj Gudžerata* (1937.) i *Čudnovate zgode i nezgode šegrta Hlapića* (1941.) (za objašnjenje datiranja toga izdanja *Hlapića* i izmjene u naslovu vidi Majhut 2016: 228). Kako je naveo Ivan Brlić u pismu 2. srpnja 1942. sestroj Nadi Ružić, *Priče iz davnine* planirale su se i kao izdanje nakladničke cjeline preimenovane u Ilustriranu omladinsku biblioteku i kao raskošno izvanredno izdanje s Kirinovim ilustracijama u boji:

³⁶ Pismo od 14. ožujka 1940., PŽM, kutija 158.

³⁷ Pustet je cijenu odredio tako što je svaki kliše, a bilo ih je ukupno 30, procijenio na pet maraka (R.M.), što je prema tadašnjim odnosima valuta bilo otprilike 2690 dinara.

³⁸ Račun Intercontinentale & Cargo i Jelinek od 23. kolovoza 1940., PŽM, kutija 158.

³⁹ Ilustracije su objavljene u časopisu *Libri & Liberi* uz prilog Sabine Fava (2016a: 441–457).

⁴⁰ U obiteljskom krugu najčešće oslovljavan kao Ivo.

Knjižara Vasić, sada Radoslav Horvat, izdala je III izdanje Hlapića u formi Jaše Dalmatina, u Omladinskoj biblioteci i sa novim Kirinovim ilustracijama, a sada doštampava IV izdanje Priča sa Barčevim predgovorom: 2000 primjeraka sa crnim Kirinovim ilustracijama u Omladinskoj biblioteci u formi Jaše Dalmatina, a 1000 razkošnih primjeraka, mnogo većeg formata i sa bojadisanim slikama Kirinovim. Tako će Jaša, Hlapić i Priče biti u istoj opremi, kao neki početak „Sveukupnih djela IBM“. ⁴¹

Na koncu su ipak objavljena dva izdanja u istome formatu, jedno s crno-bijelim ilustracijama kao dio Ilustrirane omladinske biblioteke, a drugo izvanredno izdanje s ilustracijama u boji. Međutim, radi usklađivanja formata s ostalim knjigama biblioteke, promijenio se slog te su ilustracije dospjele na nelogična mjesta u pripovijedanju. ⁴² Takvom realizacijom luksuznoga izdanja s ilustracijama u boji ostavlja se dojam da je velika briga posvećena vizualnoj prezentaciji djela, ali ujedno se zamjećuje i poprilična nebriga za pripovjednu logiku. Neobično je to, posebice ako znamo za intervenciju Ive Brlića u tekst *Čudnovatih zgoda i nezgoda šegrta Hlapića* (1941.) gdje je katarinčice u majčinu čast preimenovao u ivančice (vidi Majhut 2016: 229, fusnota 288). Treba istaknuti da je obitelj u nekoliko godina doživjela više većih potresa i obiteljskih tragedija. Nakon iznenadnih smrti Ivane Brlić-Mažuranić i Želimira Mažuranića izbio je Drugi svjetski rat koji je sa sobom donio promjenu političkoga okvira. Obitelj Mažuranić, desetljećima politički povezana s dinastijom Karađorđevića, ⁴³ u novim uvjetima nije prošla najbolje. Ivo Brlić, koji se nastavio skrbiti za obiteljski arhiv i održavao je sjećanje na svoju majku, poslije smrti ujaka Želimira preuzeo je odvjetničku pisarnicu, no nije ju uspio dugo zadržati: 1943. ju je zatvorio i preselio se iz Zagreba u Jesenice na Dolenskome (Jesenice na Dolenjskem, Slovenija). Međutim, ime Ivane Brlić-Mažuranić zadržalo se u javnosti: bajke iz *Priča iz davnine* zasebno su objavljivane u časopisu *Dužnostnik*, a 1943. objavljene su *Bajke i basne* u posebnome izdanju Hrvatskoga izdavačkog bibliografskoga zavoda.

Priče nakon Drugoga svjetskoga rata

Nakon Drugoga svjetskoga rata i ponovne promjene državno-političkoga okvira, novo društvo zaziralo je od buržuske obitelji Mažuranić i žanra bajke, tada shvaćanoga nazadnim. Nakon pet godina šutnje prvo poslijeratno izdanje izišlo je 1950. u Pionirskoj biblioteci koju je tada uređivao Ivan Krolo. Time se postupno „odleđivao“ status *Priča iz davnine* u drugoj Jugoslaviji. Život *Priča* nastavile su održavati obrazovno-književne institucije poput lektirnih popisa ⁴⁴ koji pridonose popularnosti zbirke, potiču njezino

⁴¹ AoB, kutija inv. br. 112, svežnjić 33.

⁴² Primjerice, ilustracija Regoča nalazi se unutar teksta priče „Lutonjica Toporko i devet župančića“.

⁴³ Želimir Mažuranić bio je ministar trgovine i industrije Kraljevine Jugoslavije i predsjednik Senata Kraljevine Jugoslavije, Božidar Darko Mažuranić bio je pomorski časnik i kraljev pobočnik, a Viktor Ružić, zet Ivane Brlić-Mažuranić bio je ban Savske Banovine i ministar pravde Kraljevine Jugoslavije. I sama Ivana Brlić-Mažuranić simpatizirala je dinastiju Karađorđevića, što se vidi i iz njezine korespondencije (usp. Majhut i Lovrić Kralj 2013: 343–351).

⁴⁴ Prvi popis učeničke lektire na kojem se nalaze *Priče iz davnine* bio je *Nastavni plan i program za narodne četverogodišnje i šestogodišnje škole i niže razrede osmogodišnjih škola*. Zagreb: Školska knjiga iz 1954. (Milković i Narančić Kovač 2014).

izdavanje i ustoličuju njezin kanonski status. Međutim, nijedno izdanje nakon 1945. u dječjim nakladničkim nizovima u drugoj Jugoslaviji ili izvan nje nije objavljeno u onom luksuznome izdanju s ilustracijama Vladimira Kirina, na kojem su autorica i Želimir Mažuranić tako inzistirali prije rata.

Naime, Vladimir Kirin našao se nakon Drugoga svjetskoga rata u nezavidnome položaju iz perspektive dominantne komunističke politike tadašnje Jugoslavije. Tijekom Nezavisne Države Hrvatske imao je istaknutu funkciju: radio je kao nadstojnik umjetničkoga odsjeka vlade NDH-a, vladin povjerenik za međunarodne izložbe, likovno je opremio (naslovnicu i hrbat) prve hrvatske enciklopedije, dizajnirao je poštanske marke i novčanicu od 1000 kuna (Rauter Plančić 2006). Zbog toga je krimena nakon rata bio osuđen na, prema riječima Maje Gluščević, dvije-tri godine zabrane djelovanja, a nakon toga ga je Miroslav Krleža zaposlio u Leksikografskome zavodu FNRJ-a. Nekada najistaknutiji i najproduktivniji hrvatski umjetnik tada je slikao tek u slobodno vrijeme i to usko surađujući s izdavačkim poduzećem Ratni i vojni invalidi (R. V. I.), koje je kasnije preimenovano u Color pa u Našu djecu, a osnovni Kirinov angažman u poduzeću bila je izrada ilustracija za slikovnice.

U navedenome poduzeću obnovila se suradnja Vladimira Kirina s obitelji Brlić. Naime, nakon Drugoga svjetskoga rata Ivo Brlić i dalje je bio u Jesenicama, radio je na promidžbi obiteljske baštine, ali živio je na rubu neimaštine, osuđen tek na povremene honorare.⁴⁵ Kirin mu je otvorio vrata suradnje s izdavačem R. V. I.-jem, pa je tako u njihovoj nakladi objavio preradu prvoga poglavlja Swiftova djela *Gulliverova putovanja* pod naslovom *Guliver među Liliputancima*, s ilustracijama Vladimira Kirina (1955.), zbirku priča o životinjama *Moji prijatelji*, koju je također ilustrirao Vladimir Kirin (1955.) te *Lepirku: život leptira*, s ilustracijama Grete Turković (1961.). Godine 1956.⁴⁶ Ivo Brlić i Vladimir Kirin radili su na adaptaciji *Priča iz davnine* u medij slikovnice. Do ideje za objavljivanje *Priča iz davnine* u formi slikovnice došlo je saznanjem Ivana Brlića da izdavačka kuća Novo pokoljenje (kasnije Mladost) planira objaviti *Priče* u velikome i bogato ilustriranome formatu,⁴⁷ pa je predložio Vladimiru Kirinu sličan projekt, izradu slikovnice, ali s njegovim prepoznatljivim ilustracijama. Moglo se očekivati da će se za izdavanje slikovnice iskoristiti postojeće Kirinove ilustracije, ali to se nije dogodilo. Vladimir Kirin je 1956. i 1957. godine za potrebe slikovnice izradio posve nove ilustracije po uzoru na one naslikane 1922., 1923. i 1926. godine. Slikovnica je izašla u dva dijela, sa svih osam priča, skraćenih u obradi Ivana Brlića. Prvi je dio, prema katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice, objavljen 1959., a drugi 1962. Za ilustraciju novosti koje je donijela slikovnica prikazat ćemo odnos crno-bijelih i ilustracija u boji u dotadašnjim izdanjima s onima u slikovnici.

⁴⁵ Na temelju pisama Ivana Brlića i Vladimira Kirina koja se čuvaju u arhivskoj ostavštini Ivana Brlića, Odjel za povijest hrvatske književnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

⁴⁶ Prema godini navedenoj na ilustracijama.

⁴⁷ Riječ je o izdanju Novoga pokoljenja iz 1950., s ilustracijama Alberta Kinerta, iz kojega su kasnije zasebno objavljivane pojedine bajke.

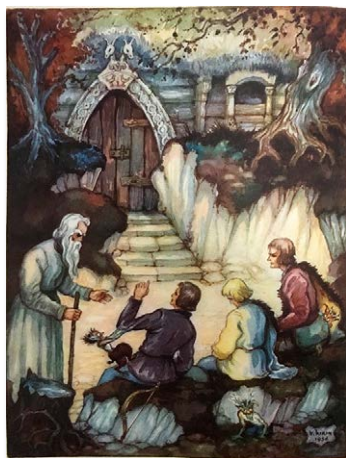
Tablica 1. Odnos crno-bijelih i ilustracija u boji prema izdanjima

Godina izdanja	Nakladnik	Broj ilustracija			
		godina nastanka 1922. – 1926.		godina nastanka 1956. – 1957.	
		crno- bije	u boji	crno- bije	u boji
1926.	Matica hrvatska	17	12		
1942.	Knjižara Radoslava Horvata (luksuzno izdanje)	13	10		
1962.	Naša djeca	3			24

Iz **Tablice 1** očigledno je da je tendencija u slikovnici bila povećati broj ilustracija, posebice onih u boji, a promijenjena je i veličina ilustracije kako bi svojim dimenzijama odgovarala četvrtini meko ukoričene slikovnice. Broj ilustracija diktiran je grafičkim izgledom knjige: listanje slikovnice trebalo je imati ujednačen ritam izmjene stranice teksta i oslikane stranice što je i postignuto, osim na središnjem listu, gdje nisu otisnute ilustracije (zbog presavijanja tiskarskoga arka). No, takav unaprijed određen ritam izmjene ilustracije i teksta doveo je do velikih kašnjenja ilustracije za tekstom u pripovjednome slijedu.

Sl. 1. Kirin, 1922.*
Fig. 1. Kirin, 1922**

Sl. 2. Kirin, 1956.
Fig. 2. Kirin, 1956

* Zahvalni smo gospođi Maji Gluščević i nakladničkoj kući Kašmir prometu iz Zagreba na ustupanju autorskih prava Sanji Lovrić Kralj i Tei Dvorščak za objavljivanje ilustracija Vladimira Kirina za *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić u njihovu radu u tiskanoj i elektroničkoj inačici ovoga broja časopisa *Libri & Liberi*.

** We are grateful to Maja Gluščević and to the publishing house Kašmir promet in Zagreb, Croatia, for giving Sanja Lovrić Kralj and Tea Dvorščak permission to include Vladmir Kirin's illustrations for Ivana Brlić-Mažuranić's *Tales of Long Ago* in their paper to be published in both printed and electronic versions of this issue of *Libri & Liberi*.

Navedene 24 ilustracije u boji nalaze se u različitim odnosima prema već postojećim ilustracijama, a podijelili smo ih prema stupnjevima novine:

1. Prerada postojeće ilustracije s minimalnim stupnjem izmjene (**Sl. 1 i 2**).

Iz navedenoga primjera razvidno je da se Kirin u ilustracijama iz 1956. koristi drugim spektrom boja: dok je ranija ilustracija otisnuta u trobojnome tisku, novim se ilustracijama slika željela koloristički obogatiti, a fine linije zamijeniti kolorističkim plohama.

2. Upotreba postojećih motiva u novome okruženju (**Sl. 3, 4 i 5**). Iz navedenih se primjera može vidjeti kako su dvije postojeće ilustracije iskorištene za izradu nove, pri čemu se crno-bijela ilustracija pojavljuje u novome, obojenome ruhu. Također, usporedimo li postojeću ilustraciju u boji s novonastalom, ponovno možemo zaključiti kako se uporabom čistih tonova boje i jačih kontrasta želi postići „dinamičnija“ ilustracija, ali također se stječe dojam da kompozicijski nova ilustracija „pati“ od straha od neispunjenoga prostora što se rješava spajanjem motiva i dodavanjem likova.

Sl. 3. Kirin, 1923.
Fig. 3. Kirin, 1923

Sl. 4. Kirin, 1922.
Fig. 4. Kirin, 1922

Sl. 5. Kirin, 1956.
Fig. 5. Kirin, 1956

3. Izrada posve novih ilustracija.

Na **Sl. 6** prikazana je ilustracija u bajci „Šuma Striborova“, koja se nalazi na pretposljednjoj stranici sveska I. i zapravo ne odgovara nijednomu mjestu u priči osim možda posljednjoj rečenici: „Još i sad sretno žive svi zajedno, pak im Malik Tintilinić u zimnje večeri rado na ognjište dohodi.“ (Brlić-Mažuranić 1959: 30). Uz središnji lik Malika Tintilinića na slici se nalazi lik vjeverice (koji je, prema riječima Maje Gluščević, postao jednim od češćih motiva u Kirinovim radovima), i još dva lika koja se u bajci ne pojavljuju, ali iz analize ostalih autorovih radova iz toga vremena primjećujemo da su to također likovi koje često uključuje u svoje radove, primjerice u spomenutoj slikovnici *Moji prijatelji* (Brlić 1955). Stilski se u novim ilustracijama Kirin približio popularnoj kulturi, prikazavši likove na novi način, kako je, pretpostavljamo, smatrao da će se djeci sviđati: Regoč nalikuje na Djeda Mraza, Palunko na suvremenoga dječaka, a vjeverice, medvjedići i mačkice prikazane su kao dopadljive životinje nalik na Disneyjeve.

Sl. 6. Kirin, 1956.

Fig. 6. Kirin, 1956

Ako pokušamo utvrditi razlog slikanju novih ilustracija, možemo pretpostaviti da je sâm Vladimir Kirin, kojemu je i Ivana Brlić-Mažuranić prilikom izrade ilustracija za *Dječju čitanku o zdravlju* uputila kritiku kako nije „dječji stručnjak“, odlučio načiniti „dječje ilustracije“. Budući da je slikovnica drukčiji medij od ilustrirane knjige, naglašeno namijenjen dječjoj publici, i to ranije dobi, čini se kako je Kirin stilskim izmjenama, intenzitetom boje i kontrastima, dinamiziranjem ilustracije, gomilanjem likova i naginjanjem Disneyjevu popularnomu stilu nastojao „pogoditi“ osobiti dječji ukus, koji bi, vjerujemo, sama Ivana Brlić-Mažuranić nazvala vašarskom umjetnošću:

Nevica je prekjučer obavila svoju prvu pričest. Obavljeno je sve vrlo svečano, a svoju sliku dragog Isusa, koju je dobila na uspomenu pričesti, tako cieni i tako joj se divi, da mi je rekla, kad sam joj pokazala Nadine umjetničke študije od Michel-Angela: „ove slike nisu ništa liepe, jer je na njima dragi Bog svuda namršten – a ovaj moj dragi Isus ima tako liepe plave oči i ljubazno lice“. I tako imaju zaista dvie umjetnosti: vašarska za djecu i siromake duhom – i prava umjetnost, koja za pravo mnogo manje dobra čini!⁴⁸

Unatoč tomu što su Kirinove ilustracije godinama izazivale divljenje publike i kritike diljem svijeta, u toj prilici one kao da nisu bile dobre jer nisu pogađale ciljanu publiku, ali također, bilo ih je potrebno prilagoditi novomu mediju – slikovnici. Povećanje formata ilustracija navelo je autora na popunjavanje praznoga prostora, vjerojatno u strahu da bi djeci u protivnome mogle biti dosadne, a zbog povećanoga broja potrebnih ilustracija, kako to slikovnica zahtijeva, bilo je nužno dodati nove. One

⁴⁸ Ivana Brlić-Mažuranić u pismu ocu, 23. lipnja 1925. Arhiv obitelji Brlić, kutija 103, svezak 8.

nose pečat vremena u kojemu su nastale, ali ujedno upućuju i na nedovoljnu uživiljenost u tekst. Kako bi proizveo šarenu i, kako je vjerojatno mislio, djeci privlačnu slikovnicu, Kirin je dodao snažniju kolorističku obradu ilustracija pojačanoga kontrasta. Stoga su ilustracije popratile sasvim novi izgled.

U ovom se kontekstu možemo prisjetiti ranije citiranoga pisma francuskoga nakladnika koji je odbio zahtjev Želimira Mažuranića da se knjiga tiska u posebnome formatu i s Kirinovim ilustracijama s objašnjenjem da se u Francuskoj ne objavljuju tako skupe knjige za djecu i da djeci u Francuskoj treba dati manje komplicirane ilustracije. Očigledno je francuski nakladnik, zbog toga što je knjigu želio namijeniti djeci, ilustracije smatrao neprikladnima. To se, naime, kosilo sa stavom Želimira Mažuranića, izvršitelja volje Ivane Brlić-Mažuranić, koji je želio lijepo opremljenu knjigu za odrasle koja će biti zanimljiva i djeci. U pismu Milanu Ševiću od 27. rujna 1924., govoreći o ćirilčnome izdanju *Priča iz davnine*, Mažuranić naglašava:

Ja se – žali Bože – moram protiviti, da bi se djelu dalo obilježje knjige za djecu, jer – po mojem mnijenju – ta knjiga to nije, već spada u red knjiga, koju doduše mogu i djeca da čitaju i imadu veliku odgojnu vrijednost, ali imaju de facto isti karakter kao n. pr. djela Kiplingova.⁴⁹

Od objavljivanja engleskoga izdanja 1924. autoričina ambicija, kao i ambicija cijele obitelji, bila je Nobelova nagrada. Zato im je bila važna preporuka Rudyarda Kiplinga, nobelovca koji je nagradu dobio, između ostaloga, i zbog utjecajnih djela dječje književnosti. Međutim, djela dječje književnosti i danas su nerijetko umjetnički obezvrijeđivana, jednako kao i njihovi pisci, pa je u tom smjeru razmišljao i Antun Barac (1942) u predgovoru *Pričama iz davnine*, izražavajući mišljenje da ne postoje pisci za djecu nego književnici koji su umjetnici i oni koji to nisu. Tako je spisateljicu htio „izdići“ iz dječje u „umjetničku“ književnost. Kipling bi svojom potporom nedvojbeno svjetskoj javnosti jamčio umjetničku vrijednost djela. Nadalje, trebala se ostvariti i svjetska recepcija djela. Zato je Želimir Mažuranić inzistirao na lijepome izdanju knjige s ilustracijama Vladimira Kirina koja je svojim izgledom trebala privući čitatelje kojima autoričino ime i kultura iz koje dolazi ne znače mnogo. I u promoviranje prijevoda uloženi su veliki napor, kako smo vidjeli, isključivo pripadnika polazne kulture, jer su se ujedno željeli ostvariti uvjeti za dobivanje Nobelove nagrade. Naime, kako to vidimo iz dinamike prijavljivanja, nakon neuspjele nominacije 1931. godine, Želimir Mažuranić htio je pričekati sa sljedećom prijavom dok se ne objave prijevodi na koje se tada računalo (ruski, francuski i slovački) pa se sljedeća prijava podnijela 1935. (Zima 2014). No, čini se kako su okolnosti nakon Drugoga svjetskoga rata i namjenjivanje *Priča iz davnine* isključivo dječjoj publici bacili u zaborav sjajne ilustracije Vladimira Kirina.

Nove se ilustracije nisu uspjele nametnuti, a ranije proslavljene ilustracije su zastarjele (kao što je to naglasio engleski nakladnik Allen & Unwin kada je u pismu od 23. prosinca 1953. upućenome Nedi Mohaček, najmlađoj kćeri Ivane Brlić-Mažuranić,

⁴⁹ PŽM, kutija 156.

odbio objaviti novo izdanje zbog zastarjeloga izgleda knjige.⁵⁰ Mogući razlog mogao bi biti i taj što se promijenio javni stav prema njihovom tvorcu: nekoć najprisutniji i najistaknutiji umjetnik postao je prisutan u javnome životu tek rubnim dijelom njegova opusa, slikovnicama).

Odustajanje od izgleda knjige kako je ona zamišljena 1924. godine rezultat je državne nenaklonosti Vladimiru Kirinu i svrstavanja *Priča iz davnine* isključivo u okvire dječje književnosti i lektire. *Priče iz davnine* zadržale su se i bile su iznimno prisutne u okviru „jugoslavenske dječje književnosti“, a najčešće su bile opremljene ilustracijama Cvijete Job, Alberta Kinerta ili Danice Rusjan, a u srpskim izdanjima Mate Zlamalika ili Vasilija Jordana.⁵¹ Iako je obiteljska snaga nakon 1945. posustala, prijevodi su se i nadalje uglavnom poticali i pokretali iz polazne kulture, ali ih je poticala i država.⁵² Posljedično, takva inicijativa ponovno nije uključivala ilustracije Vladimira Kirina. Tek ruski prijevod⁵³ slikovnice *Priče iz davnine* ima ilustracije Vladimira Kirina (i to one načinjene naknadno i prilagođene mediju slikovnice).

O statusu Vladimira Kirina nakon Drugoga svjetskoga rata možda najbolje govori činjenica da je knjiga *Priče iz davnine* s njegovim ilustracijama (po uzoru na englesko izdanje) prvi put nakon 1945. izdana 1985. u nakladi Matice hrvatske. Vrijeme je to kada se državni politički nadzor s upravljačkom vlašću Predsjedništva SFRJ-a pomalo decentralizira, pa je i Matičino djelovanje dobilo svoj, doduše još uvijek dobro kontrolirani prostor. Matica hrvatska prvo je 1985., a potom 1987. objavila *Priče iz davnine*, knjigu koja je formatom i ilustracijom podsjećala na prijeratno lijepo izdanje (ali je očito tiskana ograničenim sredstvima jer su sve ilustracije otisnute u crno-bijeloj tehnici) te time suptilno izrazila svoj proturežimski stav i otpor nametnutomu zazoru od svega što je potjecalo iz vremena prije socijalističke revolucije, a posebno od svega što se objavljivalo za vrijeme NDH-a. Politička cenzura u Kirinovu slučaju nikada nije izrijekom navedena, ali je sustavno provođena: od marginalizacije umjetnika za njegova života do namjernoga previđanja njegova umjetničkoga rada i važnosti za umjetnost i grafiku tridesetih godina 20. stoljeća. Knjiga *Priče iz davnine* s ilustracijama Vladimira Kirina, nekadašnji simbol luksuza i reprezentativnoga izgleda, osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća poprimila je sasvim novo značenje: ona je nostalgični podsjetnik

⁵⁰ U pismu Allen & Unwin objašnjavaju Nedjeljki Mohaček kako, prema riječima generala Michaela Wardella, ne mogu računati na distribuciju knjige na kanadskome tržištu i da zbog toga odustaju od novoga izdanja *Priča iz davnine*: „I am sorry to say, however, that it [letter] arrived simultaneously with a letter from Michael Wardell in which he stated that he could see no hope of selling any quantity of CROATION [sic!] TALES OF LONG AGO in North America. He pointed out that the general appearance of the book was quite out of date for his market and added that he would certainly not be able to import any supplies on firm purchase.“ (Arhiv Ive Brlića, kutija 10).

⁵¹ Slovenska izdanja najčešće su bila ilustrirana radovima hrvatskih ilustratora.

⁵² Prijevod na talijanski Franje Trogranić iz 1957. potaknula je izdavačka kuća Mladost, a mađarsko izdanje objavljeno je 1965., kao i većina mađarskih prijevoda u to vrijeme, u Novome Sadu u nakladi Forum Könyvkiadó.

⁵³ Ruski je prijevod izdan u nakladi Naše djece i naizgled je identičan hrvatskomu izdanju, ali ne sadrži priču „Kako je Potjeh tražio istinu“ iako se ilustracija te priče, kao i u hrvatskome izdanju, nalazi na omotu.

na građansko društvo. S obzirom na konotacije koje je knjiga imala, a i na opremljenost crno-bijelim ilustracijama, ta knjiga nije bila namijenjena dječjoj publici.

Od samostalnosti Republike Hrvatske Kirinove ilustracije ponovio je Ogranak Matice hrvatske Ogulin 1999. i nakladnik Kašmir promet u svojim dvama izdanjima (2002. s 30 crno-bijelih ilustracija i 2009. s 25 crno-bijelih i 12 ilustracija). Ogulinski je ogranak Matice hrvatske, s ciljem objavljivanja knjige raskošnije od prethodnice iz 1980-ih, tiskao ilustracije iz 1920-ih u boji i dodao još 24 ilustracije načinjene za slikovnicu. Tako je došlo do snažnoga paradoksa: otisnuli su knjigu onako kako ju je obitelj Brlić-Mažuranić reprezentirala svijetu i cijeloj čitateljskoj publici, ali i s ilustracijama koje su naknadno načinjene za djecu. Izdanje s istim takvim ilustracijama objavljeno je i na njemačkome jeziku. Kašmir promet, pak, u nastojanju da svoja izdanja, u kojima je prenio ilustracije iz hrvatskoga izdanja iz 1926., učini još atraktivnijima, povećao je njihov broj tako što je izrezivao likove s postojećih ilustracija i otiskivao ih izvan primarnoga konteksta na različitim mjestima unutar pripovijedanja.

Zaključak

Vladimir Kirin bio je ilustrator kojemu je Ivana Brlić-Mažuranić povjerila kreiranje vizualnoga identiteta *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića*, a potom i *Priča iz davnine*. Kirin je to povjerenje i opravdao. Knjiga *Priče iz davnine* opremljena Kirinovim ilustracijama postala je primjer lijepo opremljene luksuzne knjige na koju je autorica bila izuzetno ponosna, ali i imperativ svim inozemnim izdanjima.

Engleski prijevod *Priča iz davnine* (1924.) bio je velik poslovni i financijski pothvat koji je, zahvaljujući svojim političkim i poslovnim vezama, ostvario autoričin brat Želimir Mažuranić. Za Ivanu Brlić-Mažuranić englesko je izdanje bilo velika prilika da se djelo predstavi zapadnoeuropskomu književnomu krugu. Da bi se osigurao uspjeh knjiga se morala dostojno predstaviti stranoj javnosti: podjednako peritekstualnim kao i epitekstualnim elementima. Najjača karta periteksta bile su ilustracije Vladimira Kirina, autora inspiriranoga umjetnošću engleskoga slikara Arthura Rackhama, koje su knjigu ciljnoj kulturi trebale predstaviti privlačnim i prepoznatljivim vizualnim predodžbama. Za epitekst se, zajedno s nakladnikom, pobrinuo Želimir Mažuranić organiziravši niz prikaza objavljenih u raznim tadašnjim novinama. Uz to, pokušalo se recenzijama Rudyarda Kiplinga i Selme Lagerlöf, društveno važnih i utjecajnih nobelovaca, autora dječje književnosti, dati veću težinu i publicitet. I dok je podrška Selme Lagerlöf vjerojatno rezultirala prijevodima *Priča* na švedski i danski, Kiplingov protokolarni tekst nije mogao biti iskorišten za potporu *Pričama* i osiguravanje njihove prepoznatljivosti na velikome i slobodnome engleskome tržištu dječjih knjiga.

Obitelj je, međutim, nastavila raditi na promicanju knjige i njezinu širenju u europskome književnome prostoru, a knjiga s ilustracijama Vladimira Kirina postala je predložkom željenoga izgleda knjige. *Priče* su pronašle svoj put i do Amerike, gdje se u distribuciji tražila potpora od Hrvatske bratske zajednice kao krovne organizacije hrvatskoga iseljništva u Americi. Na temelju umjetničke vrijednosti, ali i u osloncu na svjetsku recepciju djela, Ivana Brlić-Mažuranić četiri je puta nominirana za Nobelovu nagradu.

Brigu o ostavštini i novim izdanjima djela Ivane Brlić-Mažuranić nakon smrti Želimira Mažuranića nastavio je autoričin sin Ivan Brlić. No, promijenile su se društvene i političke okolnosti: Drugi svjetski rat turbulentno je i u kratkome vremenskome razdoblju dvaput promijenio društveno-politički državni okvir. Za vrijeme NDH-a ime Ivane Brlić-Mažuranić ostalo je dio kanona hrvatske dječje književnosti, a komunistički joj je režim odmah po završetku rata zamjerio upravo tu istaknutost, kao i obiteljske i autoričine protukomunističke političke stavove. Na sreću, takav državni stav spram Ivane Brlić-Mažuranić nije potrajao. Njezina su djela od sredine pedesetih godina 20. stoljeća rehabilitirana, ali je njihova sudbina, kao i inozemna recepcija, prepuštena državnim institucijama, što se očitovalo u nesustavnoj reprezentaciji i zanemarivanju epiteкта. Međutim, Vladimir Kirin, kao umjetnik koji je za vrijeme NDH-a surađivao s vlastima kao nadstojnik umjetničkoga odsjeka vlade, nakon Drugoga svjetskoga rata nije uspio zadržati poziciju istaknutoga umjetnika i stručnjaka.

Nakon Drugoga svjetskoga rata domaća kritika i nakladnici posve su preselili *Priče iz davnine* u područje dječje književnosti, a to je shvaćanje bitno utjecalo na izmjene izvornoga parateksta knjige, koji je Ivanu Brlić-Mažuranić oduševio. Naime, zbog potrebe izdavanja *Priča* u mediju slikovnice, Vladimir Kirin ponovno je izradio ilustracije po uzoru na one koje je izradio za englesko izdanje, ali prilagođene dječjemu popularnomu ukusu. Tim ilustracijama Kirin nije uspio postići uspjeh, a starije ilustracije (što zbog „nedječjega“ karaktera, što zbog autorova krimena suradnje u vlasti NDH-a) sve do 2002. nisu objavljivane u izdanjima za djecu. Jedina izdanja koja su zadržala prvotnu ideju izgleda knjige posebna su obljetnička izdanja Matice hrvatske. Tim činom ona su izražavala nostalgiju za prošlim vremenom, a vjerojatno i političku subverziju.

Popis literature

Primarna literatura

- Berlić-Mažuranić, Iv. 1924. *Croatian Tales of Long Ago*. London: George Allen & Unwin LTD.
- Berlić-Mažuranić, Iv. 1925. *Croatian Tales of Long Ago*. New York: Frederick A. Stokes Company.
- Brlić, Ivan. 1955. *Moji prijatelji*. Ilustrirao Vladimir Kirin. Zagreb: Naklada „Kolor“.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1926. *Priče iz davnine*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1959. *Priče iz davnine I.*, ilustrirao Vladimir Kirin. Zagreb: Naklada „Naša djeca“.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1962. *Priče iz davnine II.*, ilustrirao Vladimir Kirin. Zagreb: Naklada „Naša djeca“.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1999. *Priče iz davnine*. Ogulin: Matica Hrvatska Ogulin.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 2002. *Priče iz davnine*. Zagreb: Kašmir promet.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 2009. *Priče iz davnine*. Zagreb: Kašmir promet.

Sekundarna literatura

- Barac, Antun. 1942. Umjetnost Ivane Brlić Mažuranić. U: Brlić-Mažuranić, Ivana. *Priče iz davnine*. Zagreb: Knjižara Radoslava Horvata.

- Brešić, Vinko, ur. 2014. *Bibliografija izdanja djela i literatura o Ivani Brlić-Mažuranić*. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod.
- Fairlie, Helen A. 2014. *Revaluing British Boys' Story Papers, 1918-1939*. London: Palgrave Macmillan.
- Fava, Sabrina. 2016a. Illustrations for *Leggende croate* = Ilustracije za *Leggende croate*. *Libri & Liberi* 5 (2): 439–457.
- Fava, Sabrina. 2016b. Fairy Tales in Italy during the 20th Century and the Translations of *Tales of Long Ago*. *Libri & Liberi* 5 (2): 373–394.
- Genette, Gérard. 2001. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press [digital edition].
- Gostomska, Anita. 2016. Polskie przekłady zbioru Prie iz davnine Ivany Brlić-Mažuranić. *Przekłady Literatur Słowiańskich* 7 (1): 353–375.
- Machata, Martin. 2013. O prijevodu i prevodenju *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* na slovački. *Libri & Liberi* 2 (2): 209–224.
- Majhut, Berislav. 2010. Napomene uz kritičko izdanje. U: Brešić, Vinko, ur. *Romani. Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić*. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod, 157–243.
- Majhut, Berislav. 2016. *U carevoj misiji ili sto godina čudnovatih nezgoda*. Zagreb: ArTresor naklada.
- Majhut, Berislav i Sanja Lovrić Kralj, prir. 2013. Letters about *Hlapich* = Pisma o *Hlapiću*. *Libri & Liberi* 2 (2): 269–356.
- Majhut, Berislav i Sanja Lovrić Kralj. 2016. Hrvatska dječja književnost iz vizure inozemnih autora. *Croatica et Slavica Iadertina* 12 (2): 577–604.
- Milković, Ivana i Smiljana Narančić Kovač. 2014. Prijevodna književnost u hrvatskim osnovnoškolskim popisima lektire na prijelazu u 21. stoljeće. Rad izložen na konferenciji 6. hrvatski slavistički kongres, Vukovar i Vinkovci, 10. – 13. rujna 2014.
- Narančić Kovač, Smiljana. 2016. *Tales of Long Ago* as a link between cultures. *The ESSE Messenger* 25 (1): 93–107.
- Rauter Plančić, Biserka. 2006. Ljetopis. U: *Vladimir Kirin (1894. – 1963.): retrospektiva: Galerija Klovićevi dvori: katalog izložbe*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.
- Rušňák, Radoslav. 2016. Slovak Editions of *Tales of Long Ago* in the Context of New Reading. *Libri & Liberi* 5 (2): 395–412.
- Williams, Raymond. 2006. Analiza kulture. U: *Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturalnih studija*. Ur. Dean Duda, 35–58. Zagreb: Disput.
- Zima, Dubravka. 2014. Ivana Brlić-Mažuranić, članstvo u Akademiji i Nobelova nagrada. *Libri & Liberi* 3 (2): 239–261.

Arhivska građa

- Arhiv obitelji Brlić (AoB). Mikrofilmirana građa u Hrvatskom državnom arhivu.
- Odvjetnička pisarnica Želimira Mažuranića (PŽM). Državni arhiv u Zagrebu. HR-DAZG-97, sig. 142, 143, 144.
- Ostavština Ive Brlića. Odsjek za povijest hrvatske književnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Sanja Lovrić Kralj

Tea Dvorščak

Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, Croatia

Fakultät für Lehrerbildung der Universität Zagreb, Kroatien

From Visual Identity to Political Act: The History of Kirin's Illustrations for *Tales of Long Ago*

This paper focuses on the collaboration of two artists, Ivana Brlić-Mažuranić and Vladimir Kirin, who worked together on the collection *Tales of Long Ago*. The research traces the history of the book as a material object and interprets its cultural and symbolic status from the first edition illustrated by Kirin, published in 1924, to the 2010 edition. Drawing on archival material, the paper reconstructs the beginnings of this collaboration, the appearance of editions that appealed to both Brlić-Mažuranić and the public, and the creation of the cultural representation of the *Tales* in which Kirin's illustrations are an essential part. Previously luxurious and richly illustrated books, the symbolic value of the editions with Kirin's illustrations drastically changed after World War II. The changing socio-political (later also literary) circumstances altered the visual representation of the book: Kirin's illustrations were gradually forgotten, and their rare appearance perceived as a nostalgic and political act.

Keywords: illustrations, Vladimir Kirin, *Tales of Long Ago*, Ivana Brlić-Mažuranić

This work has been fully supported by the Croatian Science Foundation under the project BIBRICH (UIP-2014-09-9823).

Von der visuellen Identität zur politischen Tat hin. Zur Entstehungsgeschichte von Kirins Illustrationen aus dem Werk *Aus den Urväterzeiten*

Im Mittelpunkt des Beitrags steht die Zusammenarbeit der Schriftstellerin Ivana Brlić-Mažuranić mit dem Illustrator Vladimir Kirin an der Herausgabe des Werkes *Aus Urväterzeiten*. Es wird die Vorgeschichte dieser Publikation erörtert sowie der kulturelle und symbolische Stellenwert dieses Werkes von seiner ersten, Kirins Illustrationen enthaltenden Ausgabe aus dem Jahre 1924 bis zu jener aus dem Jahre 2010 bewertet. Anhand des Archivmaterials werden der Beginn der Zusammenarbeit sowie die Arbeit an der Gestaltung des Werkes, das sowohl Ivana Brlić-Mažuranić als auch ihrem Publikum gefiel, rekonstruiert und das Entstehen eines Kultbuches kommentiert, dessen obligatorischer Bestandteil Kirins Illustrationen sind. Das mit seinen Illustrationen bebilderte Werk stellt vor dem Zweiten Weltkrieg ein luxuriöses und schön ausgestaltetes Buch dar. Infolge der neuen sozial-politischen, aber auch literarischen Verhältnisse kommt es nach dem Zweiten Weltkrieg zu Veränderungen nicht nur in der visuellen Präsentation des Buches, sondern es ändert sich auch dessen symbolischer Stellenwert. Dabei geraten Kirins Illustrationen in Vergessenheit, weshalb ihr gelegentliches Erscheinen zuletzt einer nostalgischen politischen Tat ähnelt.

Schlüsselwörter: Illustrationen, Vladimir Kirin, *Aus Urväterzeiten*, Ivana Brlić-Mažuranić

Dieser Beitrag wird im Rahmen des BIBRICH-Projekts (UIP-2014-09-9823) seitens der Kroatischen Wissenschaftsstiftung finanziell unterstützt.